

АПСНЫ
АШӘКӘЫҘҘЦӘА
РЕИДГЫЛА ИТНАЖЬУА

АЛАШАРА

АЛИТЕРАТУРА-
САХЪАРКЫРАТӘ
АУААЖӘЛАРРА-
ПОЛИТИКАТӘ
ЖУРНАЛ

4

Итытцуеит 1955 ш. раахыс

АРЕДАКТОР ХАДА
Анатоли Лагәлаа

АРЕДКОЛЛЕГИА:
Валентин Кәағәания
(аредактор хада ихатыңуаә)
Алықьса Гогәуа
Виачеслав Бигәаа
Вахтанг Аңхазоу
Даур Наңкьебиа
Гәында Кәытцниаңхә
Зураб Цәапуа
Гунда Сақанияаңхә
Дырмит Габалиа
Альбина Анқәабңхә
(атакзыңхықәу амазаныкәгаә)

АУААЖӘЛАРРАТӘ ХЕИЛАК:

Инал Габлиа
Геннади Аламиа
Енвер Ажьйба
Абзагә Ақалгъба
Алина Жьипңхә
Платон Бебиа
Владимир Занңариа
Руслан Қапба
Шоңа Салақаиа
Валери Касланзиа
Гәдиса Агрба
Анзор Мықәба
Заира Тҳаитцыкәңхә
Алхас Чхамалиа

Литературно-художественный и общественно-политический журнал

Алашара (Свет)

Орган Союза писателей Республики Абхазия

Адресация адрес:

384901 Акәа

Ажәанба имәә, 9.

Атәл: 226-25-42

772-70-86

990-44-35

e-mail: alashara55@mail.ru

Ажурнал «Алашара» иаднакыло аматериалкәа зегьы кыпцхзароуп РТ SANS ашрифт ала. Егырт ашрифткәа рыла икыпцху акгы аднакылазом.

Анбанкәшәарахь
ирытоуп 15.05.2021 ш.

Акыпцхьразы анапы

ацаоуп 15.06.2021 ш.

АФОРМАТ 70х108 1/16

Иныкәырцшу амехак

12,5 кыпцхь бгыц

Азаказ №

Атираж 500

Ареспублика Ацсны
Ахәынтқарратә наплакы
“Акыпцхь Аоны”.

Акәа. Ешба имәә, 168.

Атехредактор:

Л. Амццха.

Акорректорцәа:

Л. Чамагәуацха,

И. Цьениацха,

М. Кәыцниацха.

Компиутерла акыпцхь

иаздырхисит

С. Сазба,

А. Акәсцха

АХҚӘА

Даур Нацкьеби. Ашәкәыфәы – ацхәаф:

еицыларушь? 3

Александр Пушкин. Азәафкы аамтазы агәыргьачара.

Апиеса. Еит. Г. Аламиа 11

Алхас Чхамалиа. Мушьни Лашәриа ианашьоуп

Урыстәыла Апатриархиа алитературатә премиа 19

Белла Барцыццха. *Ажәеинраалакәа* 24

Иван Миқаиа. Зегь иреигьу антцамта. *Ажәабжькәа*... 42

ОМАР БЕИГӘАА ДИИЖЬҢЕИ 120 ШЫҚӘСА ЦИТ

Цьамбул Инцъгиа. Омар Беигәаа изкны 57

Енвер Ажыба. *Ажәеинраалакәа* 61

ХААМТАЗТӘИ АПСУА ЖӘАБЖЬ

Шоҭа Цкадуа. Сгәала. *Ажәабжь* 74

ЗАУР КӘАРЦИА ДИИЖЬҢЕИ 85 ШЫҚӘСА ЦИТ

Заур Кәарциа. *Ажәеинраалакәа*..... 82

Владимир Басариа. Заури Наири. *Аповест*..... 91

АИТАҒА ҒЫЦҚӘА

Сергей Есенин. *Ажәеинраалакәа.* 99

Еит. Валери Касланзиа

Александра Ирбе. *Ажәеинраалакәа.* 103

Еит. Владимир Зантқариа 103

Заира Бараҭелиа. Мчыбжьык аамта. *Ажәабжь*

АНАТОЛИ ЛАҒӘЛАА 60 ШЫҚӘСА ИХЫЦРА ИЗКНЫ

АДНЫХӘАЛАРАКӘА

Адныхәаларакәа 120

Владимир Зантқариа. Апоет имәә – шыантцамфәоуп,

шыхацамфәоуп 125

Дырмит Габалыиа. Агәашәафы арҕиәәцәә раири

иазыцшу..... 128

АГӘААНАГАРА

Елеонора Коҕониацха. Хақәитра ыказам ари адунеи

афы (Аибашьра ахаҭәра А. Гогәуа иажәабжь

«Амра ацсы штәз» аҕны). 137

АЛИТЕРАТУРАТӘ ҢЫНХА

Ғьаргы Шьаданиа. *Ажәеинраалакәа* 145

АХӘЫНТҚАРРА АБЫЗШӘА – ЗЕГЬЫ ИРЫЦКУП

Цьулетта Адлеипцха. Апсүа бызшәа аиқәырхаразы,

арҕиаразы, Ахәынтқарра аусбартақәа рҕы

ахархәаразы ИАКЫУ АКОНЦЕПЦИЯ алхреи уи

анагзашьа амәәкәеи рзы ажәа 152

Нонна Цьынцәлпцха. *Ажәабжькәа.* 163

Валентин Кәагәаниа. Таиф Ацьба ирҕиаратә

напкымтазы згәәтарақәак 178

Гунда Сақаниа. Ашьауардынқәа ыканатц – Ацсны

ыкоуп! 191

АСАТИРЕИ АИУМОРИ

Аполлон Думаа. *Аиумортә жәабжькәа*..... 194

Сергей Чакветазе. Ихаибарбап даргыы саргыы.

Аиумортә жәабжь. 198

**«Апсыуа анцәа дишаны адәы дзықәйтәз – дпјишәаларц ауп,
илпъха ҳамазаант, ҳашпјишәауа мацара ҳааиуеит»
Омар БЕИГЭАА**

Змацра зызрыцхароу, аха ахатцара иалхәдамхаз, агәағъра ду зқәашьу апсуа жәлар, шәышықәсала ибғацымкыроу шыантәмәк иануп. Уи амәафы ирыгхом апъышәарақәагы...

Азеижәтәи ашәышықәса...

Ажәәдән агәы кылнатәон игәыҕкаагаха иғызуаз апъхьарца абжы. Шәеикәарак зхатәаз дгьыл пъшьяк амацәыс ыкәкәашон уажәык. Аңь-урт ззасыз апсуаа рдацгъашә ытнахырц ижәылон. Еиәыршон жәларык. Еибакәеибәхоз аәнкәа рфы рхәыштәарамцақәа ғархәон згәыгра пъымтәа-цыз... Цапъхьа апъышәара ду иаамтан...

Жәларык рылағьырз иартәахьаз амшын ацәкәыргъақәа еиәырффо инеиуан ҕбақы. Мчымхарыла злахьынтә иандыршәаз, рнышәнапқәа рартмаққәа иртәпсаны тәым дгьылк иазцон...

1877–1878 шш. рзы Апсны ихдыртәаз апсуаа (амхаңьырқәа) дрылан Омар Беигәаа иабду Хасанғы. Хасан дынхон Самаҕахәы (Акәатәи ашьха) анаәс ишьтәз Абжьякәа ақытағ. Иара Омар ихатағы «Акәатәи апсуа» хәа акәын ихы ишазихәоз, иабшьтраз акәзар, иазгәеитон: «Саб - Баирам. Баирам иаб – Хасан. Хасан иаб – Маңь. Маңь иаб – Мамагәыл. Мамагәыл, Шармаҕи Сапатәи хәа аишьцәа иман. Дара Лыхны ахтны иакәлеит. Ачаа ирабрагъуан... Баирам ипъхәыс, сан Шамхан, Мкыд лыхьзын. Баирам иан, са сандыу Ладариа-пъхан. Аладариа-пъха дангъсы, Кчын-пъха дааигеит. Апсны икәтцыз сабдыу Хасан иауп. Уи дынхон Абжьякәа. Абыгәаа игәылацәан...»

Акәантә икәыртәаз апсуаа Къефкьен хәа изышьтоу атыгәафы изхытцит. Амәеи ачымазара баапсқәеи идыргәаҕхьаз арыцхақәа зыкьәыла антәа-

ра иафын. Ускан игәыҥқаагаха атырқә идгыл инықәуан Қыец-пұха Елыф
ллақмаргы:

«...Нана шәара абас шәықәызхыз,
Шәшәа иқәзааит, нанаа!
Шәлахьынтца рлахьынтцахааит, нанаа!..»

Атәым дгылафы зыпұсы еикәхаз апұсуаа ирылашәеит Баирам Беигәааи
Шамха Мкыди. Ашътахъ урт рыпұстазаарақәа еилартцеит. Ииуль 1, 1901
шықәсазы Баирам итаацәарафы атцеи диит. Уи Омар ихъзыртцеит: «Беигәаа
Омар. Сиит 1901 шықәсазы пұхынғәымз (кәыркәа) акы аены. Тырқәшәала
иахъзуп акыта Ефтени Хаңбыс уеиманбеи қиофы, апұсышәала ма Ашәы
Хаңбы иқыта, ма Ашәаа рқыта ауп». Аха иабардыруаз ускан, Тырқәтәыла
инанагаз апұсуаа шарпұьетцәа шрызкыдлаз, анафс, изыгәдыуа «ххыбаф
ду» хәа ихъз ршъараны ишықаз ари атцеи.

Омар дшыхәыңыз инаркны агәыртқәыл чыда иман. Уи гәазтаз
ашапұсығ еинрал Рашыт еффендии уи ипұхәыс Чан-пұха Хасибей апұ-
суа нбан (ажәйтәосмантә алфавит шыатас иатаны) ашәақәыргыларазы
аусура дадрыпұхәлеит жәафә шықәса зхытуаз ачкәын. Абасала, Омар
дышқәыпұшыз инаркны апұсуатцаара иеазикит. Абри аамтазы игәа-
цпұхәаны ажәеинраалақәа рыфарагы далагахьан.

Диузцәетәи ашкол даналга ашътахъ, Омар Едырнеитәи алицей дтәлеит.
Уи даара ибзиоуп хәа далгеит, иагьиоуит анцъныр изанаат. 1964 ш. иза-
наат ала аус иуан, ашътахъ тәанчара дцеит. Убри инаркны апұсуатцаара
аус еихагы мечаки тбаалеи ганрацәалеи итицаауа далагеит, ипұстазаа-
ра зегы апұсуаа рбызшәеи, рмифологиен, ртоурыхи рытцаара иазикит.
Уахи-ени дмыцәакәа аңа ибон. Атцарауаф игәы иаланы иазгәеитон:
«Иыфәтәу даараза ирацәауп... Ихырехәараушәа икамлозар, сара са-
ныпұслак, сара сыда еазәы изымдыруа, сара исыцыпұсуа атцабыргқәа акры
ыкауп. Тәанчара санца инаркны еснаг сафәуп. Афны икаугы, сааигәа
инхао сыгәылацәагы иырдыруеит сара зака сыцәао. Х-саатк, пұшь-саатк
ирейханы смыцәазац. Зынза смыцәазақәа иансыршаогы ыкауп. Ашәара
пұхашәарауп, аха апұсра ахәааигәахао хәцәымшәар калаом...»

Зны Црымца ижәлар амца-жәла рытан рыпұсы шәиххәыз еипұш,
ахәаанырцә инанагаз апұсуаа атәым дгылаф рхафә еикәдырхарцаз,
имфәқәтцаганы илашарбагоу цәымзак рзаиркуан Омар Беигәаа. Аарцә акә-
зар, Апұсны апұсуа жәлар ргәаг мызырц, аамта зеибафара иахәламшәарц
иеишәон анхафычкәын Дырмит Гәлиа. 1877–1878 шш. рзы иара Гач
хәыч ихәта далапұшны ибахьан ижәлар зыниаххәыз агәәкра ду. Уи анырра
гәгәа атнымхар ауамызт... Зыпұсадгылаф иаанхаз апұсуаа алашә имфә
ианымхаларцаз, ижәлар пұсцартак рызташаз атцарадыррамфә рзылихуан
Дырмит Гәлиа. Абасала нырцә-аарцә еикәфәыртырцаз, мцахарала еиба-
дырырцаз ф-харакырак еицырхалон апұсуа тцеицәа – Дырмити Омари.
Амшын еифнашаххәыз жәларык игәыгыртоу доуха-цхак рыбжәалон. Ускан
аарцә Дырмит дыгәжәажәон:

«...Нхытѣка ицаз угәырѡма,
Мшын нырцә икоу уѣабомә?
Сылашара, сыпсадгьыл,
Абас улахъ зеикәузеи?...»
Мшын нырцә акәзар:
«Амшын Еикәә сыепынгылоуп,
Иасымша нырцә сыпшуа...
...Сгәы-сгәатцәа нырцәка иынхаит,
Сзызысаом, сзыпыруам...»

дуазыруан Омар. Анык илзышәахәоз аишьцәа ргәалакәа хышхытцәон.
Мшын нырцә иаанхаз апсуа цей ду ипсадгьыл знык иадамхаргьы абара
дазгәышыуан, ипхыз иалан:

«...Схы итау, сгәы итау Апсны!
Сеигразбылуа, Апсны!
Апсабаран уа учыда
Акы сашьтам, Апсны!..»

Апсыуа хатак ишиатәо еипш Омар Беигәаа ачхара ду ааирпшуан.
Ачхара ахыѣкам – агәыгра анарха аиуам, нас:

«...Арсза ицарым, аамтак ааиып,

Саагәыдыбкылап срыгәгәаны!», – иааѡуан астампылтәи апсуа ибжы.
Агәыгра анылабѣабахо – насыпуп! 1975 шықәса, октиабр мза.
Рапхьазакәны Тьркәтәылантә гәыпѡык апсуаа рәааибаркны рыпсад-
гьыл рбарц Апсны иатааит. Адәыгба ишѡалбааз еипш еицыз дѡарылцын,
иекажыны, Омар Беигәаа адгьыл гәыдикылт. Агәы мпшаар ауазма зыхша-
ра здызкылаз Апсадгьыл. Агәыргәареи алагырзи еилатцәон. Ускан Омар
иажәеинраала «Мшышәтауп, апснаа!» аацәыригон:

«Ауаа ѡ-ѣакны иеивархәау,
Харыбжысны хаицырхәау,
Хаѣархаста Апсны
Амѡа ханылт хаишьтархәау.

Тьпхәи тацей шәашәа рхәаон,
Аихабацәа шәырныхәаон,
Хааскъарган хааит хаимархәау,
«Хамшра рзышәга!», – хәа иыхәхәаон.

Рымшра шәзаахгаит пхә дыула,
Ишәыдышәкыл гәакьала!

Шәеицәыхазым, шәеиуакыуп,
Шәеимадауми зегь рыла!

Аапсара зкәымыз Омар Беигәаа иазгәеитон: «...сапсышәаггы хлы-гажәцәа Апснынтә иааргаз апсышәа цкәа ауп. Урт даеа бызшәакгы рыздыруамызт. Афыра пхьа уиала истцеит... Ускан 12 шықәса срықәын... Апсышәа разареи, апсыуа филологиеи, апсыуа хтысдыр ахәытыпша-ареи ускан аахыс сырфуп. Жәытәнәтә аахыс Апсны апсышәала итытыз ашымтақәаггы реиуа-реиуа мачымкәа исбеит...»

Цабыргны, атцарауаф ду инапы итихит хажәлар ртоурыхаз цәатәы-шәакара зуа аусумта хатәрақәа: «Апсуа мифология – ижәытәзатәиу акоюма?», «Апсуаа ртоурых ахытхыртәтә аамтақәа инадыркны, Кавкази ажәытәзатәи адунеи ртоурых иадкыланы», «Ипшьюу Ибрагим ауыблеи кавказааи», «Апсуа етимологиатә жәар» (х-томкны), «Апсуа грамматика», «Апсыуатә цабыргра дукәа» (ф-томк), иажәеинраалақәа еидызкыло ашәкәы «Астампытәи апсыуа бжыы» (ари ашәкәы азы ианашьан Д. И. Гәлиа ихьз зху Ахәынтқарратә премия) ухәа.

Омар Беигәаа ицәбааи илшамта дукәеи рзы 1996 ш. Апснынтәи ахәынтқарратә университет апрофессор-рцафратә еилазаара иаднакылаз Ақәтарала ианашьан «Ахатыртә профессор» хәа ахьз. 1997 ш. Апсны атцарадыррақәа р-Академия анышәақәдыргыла, Апсны атцарауаа Рхеилак реизара ду акны Омар Беигәаа «Ахәаанырцәтәи хатырлатәи алахыла» хәа Апсуа Академиахь далхын. Илшамта дукәа рзы атцарауаф ипсстазаара даналтц ашытахь ианашьан Апсны Ахәынтқарра иреихазоу ахамта – «Ахьз-Апша» аорден актәи афазара. Иара убас, Ақәа амфадукәа руак ихьз ахтан.

Октябрь 3, 2013 шықәсазы иаартын «Омар Беигәаа ихьз зху ахәа-анырцәтәи хцьынцәуаа ртоурых амузеи». Уи еиднакылоит XV-XXI ашәышықәсқәа ирытцаркуа ахәаанырцәтәи апсуаа ртоурых. Амузеиафы хазы еиҟаауп атцарауаф Омар Беигәаа иуада. Ара ицәыргақәцоуп атцарауаф инапы итихыз аусумтақәа рыхәтак, иматәарқәа, иматәа, ибака.

«Аеы псыр – адәы атынхоит, ауафы дыпсыр – иажәа» хәа ражәа иалоп хажәлар. 100 шықәса иртысыз апсуаа рцеи лаша Омар Беигәаа насып иман. Акызатәык, игәы иаланы иазгәеитон: «Апсабараф ашәкәыфәра шалагаз апсыуаа рыла ауп. Аха уи хатәаршәаом, ишхатәарымшәао еипш хтоурых ды...», – хәа. Аха, пшзала, игылап апсуа цеира Ахы Омар итцарамфә лаша ианыланы уи артцабыргра зылшаша, азкышықәсақәа ирықәлоу хтоурых ишахәтоу еихаҳаны пхьака изгаша!

Цьамбул Инцъгиа,

Апснынтәи ахәынтқарратә университет артцафы еихабы,
Д.Гәлиа ихьз зху Апсуатцаратә
институт аусзуоу еитцбы